

Єжи Станкевич

ОЛІВ'Є МЕСЬЯН ЯК НОВІТНІЙ КОМПОЗИТОР-ФІЛОСОФ

Передмова Олександра Козаренка

26 травня 2021 року у Львівському університеті відбулася презентація книжки професора Єжи Станкевича «Олів'є Месьян – людина і мистець у Шталазі VIII А в Гірліці». Це перша україномовна монографія про метра французької музики, написана його учнем і перекладена Володимиром Грабовським.

Редактором перекладу і автором вступної статті є проф. Стефанія Павлишин, яка не дочекалася презентації, але тримала видану книжку в руках. Видання поповнило музикознавчу серію НТШ, і було надруковане в Дрогобичі ще минулого року, однак його вчасному представленню в березні 2020 Месьянового року перешкодив коронавірус.

І ось в травні цього року в десятиліттях кафедри філософії мистецтв у Львівському університеті книжка дочекалася презентації в рамках міжнародної наукової конференції «Соціокультурний простір в суспільних вимірах». Автор монографії професор Єжи Станкевич не раз гостив з лекціями про свого вчителя О. Месьяна на факультеті культури і мистецтв, тому його спроба поглянути на весь доробок композитора крізь призму одного твору був очікуваний і виправданий. Драматична доля написання «Квартету на кінець світу» у німецькому концтаборі м. Герліц, виконання твору в'язнями і для в'язнів, стало метафорою всього XX століття, в якому проф. Єжи Станкевичем несподівано було виявлено польську складову.

Презентація була оздоблена виконанням музики О. Месьяна, словом автора монографії, прочитаного перекладачем і доповненого виступами професорів Одеської та Київської консерваторії Олени Маркової та Юрія Чекана. Текст перекладу звернення професора Єжи Станкевича подається тут як зразок діяльного живого музикознавства, ідеї якого були проголошені автором при отриманні ним титулу Почесного Професора в рік 160-ліття Львівської консерваторії. Нова монографія проф. Єжи Станкевича стала подарунком музикознавства, уможливленим допомогою відданих НТШ-інців Стефанії Павлишин та Володимира Грабовського.

Пропонуємо Вашій увазі промову автора монографії «Олів'є Месьян – людина і мистець у Шталазі VIII А в Гірліці» проф. Єжи Станкевича:

Присвячується пам'яті проф. Стефанії Павлишин

Вельмишановне і дороге Панство!

Прошу вибачення перед головою проф. Олександром Козаренком і всіма присутніми тут професорами за те, що не прибув особисто до Львова на урочисте засідання НТШ на факультеті мистецтва і культури Національного університету ім. І. Франка. Вірю, що прийде такий час, коли це буде можливо. Мої часті (а був такий час) відвідини Львова, Музичної Академії ім. М. Лисенка чи Університету ім. І. Франка (декана проф. О. Козаренка) пов'язані з глибокими переживаннями, які вписалися в мій життєпис.

Сьогодні цим кореспонденційним шляхом хочу нав'язати контакт з товариством і публічно висловити кілька слів. Посередником є проф. Володимир Грабовський – ініціатор видання і перекладач моєї книжки про Олів'є Месьяна українською мовою. Складаю подяку за те, що при виданні в Україні моя праця отримала високий патронат Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові.

Споглядаю на світліну, знайдену в інтернеті: загальні збори НТШ, і так виглядає, що присутніх на світліні близько 50 осіб у професорському віці, у великій, імпазантній класицистичній залі з високою стелею, спертою на подвійних колонах. Дивлюсь на обличчя осіб, серед яких намагаюся віднайти знайомих мені. Я разом з Вами.

Заки розповім про мій близький зв'язок – музичний, науковий і приватний особистий з Олів'є Месьяном, як професором Паризької консерваторії, де я був його студентом, – хотів би розпочати з дебютів польської та української музикології у Львові. Бо кожна думка про народження польської музикології скеровує наші помисли до її початків в Університеті Яна Казимира у Львові. В Кракові в Ягеллонському університеті 2011 року, рівно 10 років назад, під керівництвом моєї дружини проф., др. габ. Малгожати Восьної-Станкевіч в Інституті музикології відбулася наукова сесія з нагоди 100-річчя започаткування польської музикології в Ягеллонському університеті, яка увінчалася виданням ювілейної Книги. Потрібно згадати проф. Адольфа Хибінського, що організував музикологічні студії у Львівському університеті з проф. Здзіславом Яхімецьким, заслугою якого було народитися і сформуватися у Львові. А після докторату у Львові відкрити перші назагал музикологічні семінари в Ягеллонському університеті у Кракові. Серед багатьох знаних імен зі львівської музикології пригадаймо ті, що менш знані, такі як Ян Юзеф Дуніч, Броніслава Вуйцік-Кеупрулян чи Марія Щепанська і багато інших.

Хотів би зосередитися на особі одного професора, лекції якого я слухав та складав у нього іспити як студент музикології у Варшавському університеті. Це професор Міхал Юзеф Хомінський, який народився в 1906 році під Перемишлем у родині греко-католицького священика Євгенія Хомінського (1867–1939) та польки Юзефи Гелени з дому Драгомірецької (померла також у 1939 році). Музичну освіту отримав у консерваторії Польського музичного товариства у Львові під керівництвом Адама Солтиса (диригентура) і Зоф'ї Козловської (спів) та у Львівському університеті, де студіював музикологію в Адольфа Хибінського. Вже не у Відні, як Яхімецький чи Хибінський у Мюнхені, але у Львові в 1936 році Хомінський захистив докторську дисертацію в університеті Яна Казимира на тему «Конструктивні

питання у піснях Едварда Гріга». У 1930-х роках Хомінський був активним співучасником журналу «Українська музика» та – прошу звернути увагу! – Юзеф Хомінський працював заступником секретаря музичної секції НТШ. Власне тут, в НТШ, був присутній та активний. Доктор Хомінський після війни продовжував блискучу наукову кар'єру, а в 1950 році став професором Інституту музикології Варшавського університету (директором якого була проф. Зоф'я Лісса зі Львова) і там у 1958–1976 роках очолював кафедру загальної історії музики.

У своїх працях Хомінський реалізував постулати музичної феноменології, інспіровані працями Е. Курта і Г. Мерсманна. Пізніше скерував свою увагу на проблеми давньої музики, історії гармонії і контрапункту та сучасної сонології. Створена Хомінським теорія сонористики є однією з найбільших досягнень повоєнної музикології у Польщі, мала завданням відкрити звукові риси музичного твору, що в інший спосіб продовжують музичну структуру і форму.

Професор Юзеф Хомінський був одним із найвидатніших польських музикологів другої половини ХХ століття: творець фундаментальних музикологічних підручників, редактор багатьох наукових та освітніх музичних видань. Виховав найбільшу музичну школу професорів, що дотепер працюють у різних академічних осередках Польщі – проф. Анни Чекановської і Зигмунта Швейковського, проф. Ірени Понятовської, Яна Стеншевського і Зоф'ї Хехлінської, а з молодшого покоління – Мацея Голомба. А як молодий науковець проф. Юзеф Хомінський власне тут, у Львові засідав як заступник секретаря музичної секції НТШ.

Коли я розпочав свою музикологічну освіту у Варшавському університеті, то на лекціях одного з найздібніших учнів проф. Хомінського, доктора Міхала Брістігера (народженого в 1921 році в Ягельниці біля Тернополя), який став одним з найбільших польських музикологів, вперше почув дивне французьке прізвище: Olivier Messiaen (вимовляється Олів'є Месьян), яке звуково віддунує біблійним Месією, «Месія», отже особа, присвячена Богу, адже так називався Ісус. Потрібно визнати, що Олів'є Месьян, як глибокий християнин, особливо любив Ісуса Христа, як людину в його Божому уособленні. Присвятив йому дві похвали: безсмертя і вічності, так назвав дві ключові частини зі свого *«Квартету на кінець Часу»*, відомого і виконуваного також у Львові. А вдруге віддав пошану Ісусові, оспівуючи його трансфігурацію; у православній церкві це – Преображення Господнє, відоме також, як свято Спаса. Так виник великий твір Месьяна – ораторія *«Вознесіння Господа нашого Ісуса Христа»* для сімох сольних інструменталістів (новаторський, без вокальних голосів) із хором і великим симфонічним оркестром, у прем'єрному виконанні якого в Лісабоні взяв участь Мстислав Ростропович. Багато авторів вважають Месьяна містиком, хоч він завжди це сам заперечував. Месьян не був містиком, але в оперті на свою релігійну віру творив таку ауру своїх творів, особливо органних, котрі можна назвати одуховленими і містичними.

Попри велику віру Олів'є Месьян від природи був великим раціоналістом, що коренями сягав Дідро та енциклопедистів. У музиці прагнув усе змінити і перебудувати. Створив нову систему ладів, названих *моді*, які дали модальну підставу оригінальній і багатій гармонії його музики. Зреформував підхід до ритму, відмовляючись від регулярних ритмів. За допомогою доданої до ноти тривалості та

незворотних ритмів і використовуючи засоби із «Священної весни» Стравінського, у своїх композиціях творив нову ритмічну структуру – багату й різноманітну.

Ці та багато інших аспектів складають його музичну поетику як найбільш оригінального композитора XX сторіччя, що виходив із традиційних канонів і зразків, але в душі був експериментатором, експлуататором і шукачем незнаних звукових просторів. Розширив їх на записаний спів птахів, що ґрунтовно відсвіжило субстанцію його музичної мови в стилі *oiseau* (вимовляється – *уазо*), а особливо звучання і барви.

Все це я намагався втілити в моїй книжці про Месьяна, у малій монографії про Людину і Мистця. Центральний розділ наближає таємницю та умови творення у гітлерівському таборі Stalag VIII A в Гирліці згаданого тут «Квартету на кінець Часу», участь і допомогу, яку надали Месьяну польські полонені. Квартет Месьяна став епохальним твором, що відкриває шлях до розвитку післявоєнного музичного авангарду. Містить меседж віри, надії та любові, і визнаний сьогодні есенцією гуманістичного повідомлення в музиці. На сьогодні це найчастіше виконуваний твір Месьяна у всьому світі.

Сердечно вдячний св. п. проф. Стефанії Павлишин, авторки книги про Шенберга, яка була зацікавлена моєю працею про Месьяна. Перечитала її ще перед видруком книжки і, в результаті, подарувала для неї вагому і важливу Передмову.

Вдячний також працівникам видавництва «Пісвіт» у Дрогобичі, що послідовно підтримували Володимиром Грабовським – вірним та відданим перекладачем моєї книжки, – чудово приготували її до друку і видрукували.

Ще раз дякую голові цієї громади проф. О. Козаренкові, також складаю подяку за зацікавлення цілому керівництву НТШ, що як тему цієї зустрічі взяли мою книжку, народжену з любові і пасії до музики цього незвичайного композитора під крила львівського НТШ. Я щасливий, що в такий спосіб перша книжка українською мовою про Олів'є Месьяна побачила в 2019 році денне світло в Україні, а сам великий французький композитор і його універсальний світ, дякуючи цьому, стане ближчим для українського читача.

Дякую шановному Панству за увагу!

Проф. Єжи Станкевіч
Краків, 25 травня 2021 року

Переклад з польської – Володимир Грабовський

